

Тицька Я.О.

Міжнародний гуманітарний університет

НАРАДИ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В рамках окремої наукової статті проаналізоване актуальні аспекти відображення наукових досліджень у засадничих актах нарад щодо безпеки та співробітництва та відповідний практичний розвиток таких приписів. У вимірі відповідної аналітики відображене релевантність висвітлених правових формул з глобальними правовими механізмами та аспекти їх практичного застосування.

Доведене, що хоча сучасне міжнародне право поки що не сформувало системи окремих універсальних конвенцій стосовно аспектів наукового пошуку; водночас відповідні виклики винайшли своє ретельне відображення у такому фундаментальному акті універсальної правової природи, як Гельсінський заключний акт 1975 року, який містить окрему главу «Наука та техніка» щодо науково-технічного співробітництва, запроваджуючи принципи сприяння обміну інформацією та досвідом, вивчення та передачі науково-технічних досягнень, а також доступу до них досягнень на взаємовигідній основі.

Автором доведено, що Акт окреслив конкретні напрями за областями наукового співробітництва, форми та методи науково-технічної співпраці; аспекти наукового співробітництва додатково описувалися в Акті у його частинах, присвячених торгівлі, освіті та охороні довкілля. Заключний акт не тільки якій вкрай ретельно окреслив форми міжнародної наукової взаємодії, але й при цьому констатував потребу автономної міжнародної співпраці науковців та наукових установ.

У статті підкреслене, що акт окремо передбачав можливість скликання «Наукового форуму», як зустрічі провідних діячів науки, але після проведення відповідного заходу у Німеччині в 1980 році відповідна практика у міжнародному форматі співпраці поширення не отримала. Доведене, що відповідна нормотворча діяльність була вкрай амбіційною спробою визначити на максимально широкому наднаціональному рівні аспекти наукової співпраці, та потребує на наступний нормативний та доктринальний розвиток.

Ключові слова: безпека та співробітництво, наука, наукова етика, наукові дослідження, Науковий форум.

Постановка проблеми. Актуальні виклики та процеси у сфері міжнародно-правового співробітництва та відповідної наднаціональної співпраці щодо наукових досліджень на універсальному та регіональному міжнародних рівнях поки що не стали предметом системного, всебічного наукового пошуку в рамках глобальної доктрини міжнародного права, та, відповідно, у відповідних вітчизняних та зарубіжних публікаціях. Водночас подальший розвиток академічних свобод та міждержавної наукової співпраці, особливо у поточних умовах глобалізації та посилення ролі штучного інтелекту формує цілком невирішені у доктрині та практиці міжнародного права виклики щодо потреби упорядкування наукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поміж українських вчених відповідну проблематику згадували у своїх працях Б.В. Бабін,

О.О. Грінченко, К.В. Громовенко, А.О. Задорожній, С.В. Ківалов, водночас комплексних монографічних досліджень відповідних питань ще не здійснювалося [1, с. 96]. Крім того наявні роботи стосовно Гельсінського заключного акту 1975 року, інших правових джерел нарад з безпеки та співробітництва, серед іншого й твори В.А. Волошина, І.О. Гончаренка, Н.А. Поршакової, Л.Д. Чекаленко, не досліджують вимір нормативної регламентації такими документами саме аспектів наукового пошуку.

Мета статті. Тому у відповідному дослідницькому форматі варто окреслити питання регламентації процесів, форм та механізмів наукових досліджень у вимірі Гельсінського заключного акту 1975 року, інших правових джерел нарад з безпеки та співробітництва, що є метою цієї статті. Для цього слід вирішити такі наукові завдання, як здійснення порівняльного та системного аналізу

відповідних документів як вкрай вагової складової сучасної системи міжнародного права, визначення процесів та перспектив розвитку відповідних правових моделей.

Виклад основного матеріалу. Нинішнє міжнародне право ще не сформувало системи окремих універсальних конвенцій стосовно аспектів наукового пошуку; водночас відповідні виклики винайшли своє відображення у багатьох фундаментальних договорах універсальної правової природи.

Тому окремо та водночас у форматі універсальних міжнародних документів слід описати приписи Гельсінського заключного акту 1975 року, який попре свою недоговірну природу став унікальним та авторитетним джерелом міжнародного права [2]. Акт містить окрему главу «Наука та техніка», де фіксується що «науково-технічне співробітництво робить важливий внесок у справу зміцнення безпеки та співробітництва між державами, сприяючи ефективному вирішенню проблем, що становлять спільний інтерес, та покращенню умов життя людини», запроваджуючи принципи сприяння обміну інформацією та досвідом, вивчення та передачі науково-технічних досягнень, а також доступу до них досягнень на взаємовигідній основі.

При цьому наголошується на важливості розробки деталей такого співробітництва за участі «науковців та спеціалістів держав-учасниць», включаючи «безпосередні та індивідуальні контакти» у вимірі науково-технічного співробітництва. Для покращення науково-технічного співробітництва Акт приписує державам покращення обміну та поширення науково-технічної інформації, у тому числі інформації щодо власне організації та здійснення такого співробітництва; сприяння «організації міжнародних візитів науковців та фахівців»; широкого використання «комерційних каналів» для «проведення досліджень у галузі прикладної науки та техніки та для передачі досягнень, отриманих у цій галузі» [2].

Крім того, Акт окреслив конкретні напрями за областями наукового співробітництва, а саме щодо сільського господарства, енергії, «нових технологій та раціонального використання ресурсів», транспортної техніки, фізики, хімії, метеорології та гідрології, океанографії, сейсмологічних досліджень та гляціології, електронно-обчислювальної, телекомунікаційної та інформаційної техніки, космічних досліджень, медицини та охорони здоров'я та досліджень в галузі навколишнього середовища.

Окреслюючи форми та методи науково-технічної співпраці, Акт передбачає обмін науково-технічними публікаціями та доповідями та їх розповсюдження, а також «участь у міжнародних програмах з реферування та обліку публікацій»; обміни, візити, інші безпосередні контакти та зв'язки між вченими та фахівцями, «включаючи використання у зв'язку з цим лабораторій, наукових бібліотек та інших центрів документації»; проведення міжнародних та національних конференцій, симпозіумів, семінарів, курсів та інших нарад науково-технічного характеру; координацію дослідницьких програм між науковими, технологічними, дослідницькими установами та організаціями.

Крім того, Акт приписує більш ефективно використовувати «на спільній основі велике наукове та експериментального обладнання»; «більш ефективно використовувати наявні та потенційні можливості існуючих міжурядових та неурядових міжнародних організацій, які займаються питаннями науки і техніки», «приділяючи особливу увагу питанням визначення напрямків розвитку інформації, технічного консультування, інформаційного забезпечення та обробки даних» [2].

У окремому розділі «Наука» Акт приписує активніше залучати вчених та науковців в міжнародних системах наукової інформації; поширювати «обмін зразками та іншими науковими матеріалами», зокрема у фундаментальних дослідженнях у галузях природничих наук та медицини; активізувати обмін інформацією між науковими установами та університетами щодо їх поточних та майбутніх досліджень.

Для розширення зв'язків та контактів між університетами, науковими установами, науковими товариствами та науковцями Акт приписував «скликання підготовчих нарад або робочих груп з науково-дослідних тем, що становлять спільний інтерес» та «створення об'єднаних колективів науковців між науковими інститутами кількох країн», й водночас координацію програм, що виконуються в державах-учасницях, та організацію спільних програм, зокрема щодо точних та природничих наук, медицини, гуманітарних та соціальних наук.

Акт окремо констатував потребу «співпраці між експертами в галузі лексикографії з метою визначення необхідних термінологічних еквівалентів, особливо в галузі наукових та технічних дисциплін, щоб сприяти спілкуванню між науковими установами та фахівцями». Також Акт висував пропозицію створення наднаціонального

«каталогу документальних фільмів культурного чи наукового характеру», та обмін відповідними фільмами між національними науково-дослідними кінематографічними інститутами та фільмотеками [2].

Крім описаних вище механізмів, аспекти наукового співробітництва описувалися в Акті у його частинах, присвячених торгівлі, освіті та охороні довкілля. Серед іншого, заявлялося, що «обсяг і структура торгівлі між державами-учасниками не завжди відповідають можливостям, які відкриває сучасний рівень їх економічного та науково-технічного розвитку», та що міждержавний обмін економічною та комерційною інформацією, «досвідом, що стосуються промислового співробітництва», має відбуватися «через змішані комісії з економічного та науково-технічного співробітництва» [2].

Стосовно екології Акт приписував потребу «заохочувати розвиток комплексного наукового підходу до проблем навколишнього середовища», використання для наукових досліджень заповідників, розробку наукових концепцій та систем спостереження за станом довкілля, включно із змінами клімату. Документ окремо передбачав, щоб співробітництво в галузі навколишнього середовища здійснювалося шляхом обміну науково-технічною інформацією, «науковцями, фахівцями та стажистами» та спільної розробки та здійснення програм та проектів.

У вимірі організації співпраці у сфері освіти Акт приписував зміцнювати на міжнародному рівні зв'язки між навчальними та науковими установами та укладати між ними «безпосередні домовленості» «у рамках міжурядових угод у відповідних випадках» та сприяти «доступу на взаємоприйнятних умовах для студентів, викладачів та вчених держав-учасниць у навчальні, культурні та наукові установи один одного» [2].

Це мало включати поїздки «для навчання, викладання, наукової роботи, а також для кращого ознайомлення з досягненнями освіти, науки та культури один одного»; надання для цього стипендій та «розробку, розвиток або заохочення програм» обмінів, включаючи «спільні проекти та обмін навчальною та науковою інформацією, такою, як університетські видання та бібліотечні матеріали»; доступ до «наукових та відкритих архівних матеріалів та сприяння «поїздкам усередині приймаючої держави, що здійснюються у навчальних чи наукових цілях». Крім окреслених напрямів Акт приписував державам глибше аналізувати «проблеми порівнянності та екві-

валентності вчених ступенів та дипломів через заохочення обміну інформацією щодо організації, тривалості та змісту навчання, порівняння методів оцінки рівнів знань та наукової кваліфікації» [2].

При цьому для досягнення взаємного визнання вчених ступенів та дипломів приписувалося або укладати міжурядові угоди або «безпосередні домовленості» між вищими навчальними закладами та науковими установами; для цього Акт додатково рекомендував «відповідним міжнародним організаціям», під якими малася на увазі насамперед ЮНЕСКО, «щоб вони помножили свої зусилля, спрямовані на досягнення загальноприйнятого вирішення проблем порівнянності та еквівалентності вчених ступенів та дипломів».

Крім того, Акт передбачав можливість скликання «Наукового форуму», як «зустрічі провідних діячів науки держав-учасниць для обговорення комплексних проблем, що мають спільний інтерес у галузі сучасного та майбутнього розвитку науки»; для підготовки форуму передбачалося скликання «наради експертів, які представляють держави-учасниці та їхні національні наукові установи», та співпрацю з ЮНЕСКО та Європейською економічною комісією ООН.

Слід констатувати, що у Підсумковому документі Белградської зустрічі 1977 року представників держав-учасниць Народи з безпеки та співробітництва в Європі констатувалося що «на запрошення Уряду Федеративної Республіки Німеччина зустріч експертів, передбачена Заключним актом, з метою підготовки «Наукового форуму» відбудеться в Бонні, починаючи з червня 1978 р. Представники ЮНЕСКО та Економічної комісії ООН для Європи буде запропоновано висловити свої погляди» [3].

Варто додати, що такий форум був дійсно проведеним у Німеччині, в Гамбурзі, з 18 лютого по 3 березня 1980 року, за підсумками доповіді наради експертів, які представляли держави та їх національні наукові установи, що проходила у Бонні з 20 червня по 28 липня 1978 року. «Науковий форум» був проведений у формі «зустрічі провідних діячів науки держав-учасниць», та в його рамках було утворене чотири допоміжні робочі органи – з альтернативних джерел енергії, виробництва продовольства, медицини та з гуманітарних та соціальних наук [4].

Підсумковий документ «Наукового форуму» констатував, що «існуючий стан міжнародного наукового співробітництва все ще потребує покращення у різних відносинах». Таке покращення пропонувалося досягати «через міжурядові

та інші угоди, міжнародні програми та проекти співробітництва, а також шляхом надання відповідних можливостей для наукових досліджень та для ширших зв'язків та поїздок, необхідних у професійних цілях» [4].

До основних питань, що підлягали найбільш актуальному розгляду у форматі міжнародного наукового співробітництва, Підсумковий документ «Наукового форуму» відніс такі «загальні явища, як швидкі демографічні, соціальні, культурні та психологічні зміни, вплив зростаючої складності технології, роль жінки в суспільстві, зміна цінностей, пов'язаних з навколишнім середовищем, а також обмеження, що накладаються внаслідок зростаючого браку енергії» [4]. Втім, цей крок щодо проведення «Наукового форуму» на виконання Акту був очевидно разовим явищем, та у наступному він не набув рис системної міжнародної активності.

При цьому надалі, у Паризькій хартії для нової Європи, як підсумковому документі чергової наради з безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася в Парижі 21 листопада 1990 року, підіймалося питання наукового пошуку. Паризька хартія констатувала, що «співробітництво в галузі економіки, науки та техніки стало тепер важливою опорою процесу» Нарад, та що «держави-учасниці повинні періодично розглядати прогрес у цих галузях та давати йому нові імпульси». Ця Хартія нагадувала про «взаємозв'язок між повагою та розвитком прав людини та основних свобод та науковим прогресом» й відзначала, що «співпраця в галузі науки і техніки відіграватиме суттєву роль в економічному та соціальному роз-

витку», а «тому воно має розвиватися у напрямі ширшого обміну відповідною науково-технічною інформацією та знаннями для подолання технологічного розриву, що існує між державами-учасниками» [5].

Висновки. Таким чином, варто констатувати, що попри відсутність на універсальному рівні сформованої системи колективних угод стосовно наукового пошуку, це питання доволі широко відображене у документах нарад з безпеки та співробітництва. Насамперед це Гельсінський заключний акт 1975 року, який містить окрему главу «Наука та техніка» щодо науково-технічного співробітництва, запроваджуючи принципи сприяння обміну інформацією та досвідом, вивчення та передачі науково-технічних досягнень, а також доступу до них досягнень на взаємовигідній основі.

Крім того, Акт окреслив конкретні напрями за областями наукового співробітництва, форми та методи науково-технічної співпраці; аспекти наукового співробітництва додатково описувалися в Акті у його частинах, присвячених торгівлі, освіті та охороні довкілля. Заключний акт не тільки якій вкрай ретельно окреслив форми міжнародної наукової взаємодії, але й при цьому констатував потребу автономної міжнародної співпраці науковців та й відповідних наукових установ.

Акт окремо передбачав можливість скликання «Наукового форуму», як зустрічі провідних діячів науки, але після проведення відповідного заходу у Німеччині в 1980 році відповідна практика у міжнародному форматі співпраці поширення не отримала. Еволюція відповідних моделей має стати предметом додаткового наукового пошуку.

Список літератури:

1. Громовенко К.В., Тицька Я.О. Методологічні основи дослідження міжнародно-правової регламентації наукових досліджень. *Правова позиція*. 2021. 2 (31). С. 96-100.
2. Helsinki Final Act, 1 August 1975. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
3. Concluding document of the Belgrade meeting 1977 of representatives of the participating States of the Conference on Security and Co-operation in Europe. Belgrade, 8 March 1978. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2005/9/29/ada3bbc5-9738-432e-b25b-4a9eb7e39a70/publishable_en.pdf
4. Report of the «Scientific Forum» of the Conference on Security and Co-operation in Europe 3 March 1980. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/14068.pdf>
5. Charter of Paris for a New Europe, November 21, 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf>

Tytska Ya.O. MEETINGS ON SECURITY AND COOPERATION AND SCIENTIFIC RESEARCH IN INTERNATIONAL LAW

Within the framework of a separate scientific article, the relevant aspects of the reflection of scientific research in the founding acts of meetings on security and cooperation and the corresponding practical development of such prescriptions were analyzed. The relevance of highlighted legal formulas with global legal mechanisms and aspects of their practical application are reflected in the dimension of relevant analytics.

It is proven that although modern international law has not yet formed a system of separate universal conventions regarding aspects of scientific research, at the same time, the corresponding challenges found their careful reflection in such a fundamental act of universal legal nature as the Helsinki Final Act, 1975, which contains a separate chapter "Science and Technology" on scientific and technical cooperation, introducing the principles of promoting the exchange of information and experience, the study and transfer of scientific and technical achievements, as well as access to these achievements on a mutually beneficial basis.

The author proved that the Act outlined specific directions in the areas of scientific cooperation, forms and methods of scientific and technical cooperation; aspects of scientific cooperation were additionally described in the Act in its parts devoted to trade, education and environmental protection. The final act not only carefully outlined the forms of international scientific cooperation, but also stated the need for autonomous international cooperation of scientists and scientific institutions.

The article emphasizes that the act separately provided for the possibility of convening a "Scientific Forum", as a meeting of leading scientists, but after the corresponding event was held in Germany in 1980, the relevant practice in the international format of cooperation did not spread. It has been proven that the relevant rule-making activity was an extremely ambitious attempt to define the aspects of scientific cooperation on the broadest possible supranational level, and that it requires further normative and doctrinal development.

Key words: *security and cooperation, science, scientific ethics, scientific research, Scientific Forum.*